

JOHN LOCKE'UN AHLAK ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

Mustafa Cihan*

ÖZET

John Locke, pek çok konuda olduğu gibi, ahlak konusunda da önemli düşünceler ortaya koymuştur. O, ahlak konusundaki düşüncelerine sistematik bir form vermemiştir. Ancak epistemoloji ve din felsefesi alanları ile bağlantılı ahlak sorununu ele almıştır. Nitekim Locke, açısından ahlaksal olanın temellendirilmesi felsefenin önemli bir amacıdır.

Anahtar Sözcükler: *Locke, epistemoloji, ampirizm, ahlak, etik*

ABCSTRAT

John Locke, as in many fields, has put forward prominent thoughts on ethics, too. He is not form his view on ethics in a systematical way. But he help the problem of ethics in connection with epistemology and philosohey of religion. According to Locke, the foundation the ethical is the most important aim of philosophy.

Key Words: *Locke, epistemology, empiricism, moral, ethics.*

Etik ile ilgili soru ve sorunlar, felsefenin bilinen ilk başlangıçlarından bu yana filozofları en çok meşgul eden soru ve sorunlar olmuştur. Filozofların bu konudaki ilgilerinin dereceleri zaman zaman değişse de Etik sorunlar hep felsefe sorunları içinde önemli bir yer tutmuştur. Nitekim devamlı olarak neyin değerli, neyin değersiz olduğuna hangi tür eylemlerin yapılmasının doğru, hangilerinin yanlış olduğuna ilişkin

* Yrd.Doç.Dr. Mustafa CİHAN Atatürk Üniversitesi K.K. Eğt Fak Felsefe Grb Eğt ABD

sorular, filozofların bir türlü sormaktan kendilerini alamadıkları sorulardır (Tepe, 1998: 12). Böylece filozoflar yüzyıllardır Etik ile ilgili soru ve sorunlara cevaplar aramışlar ve birbirlerinden farklı Etik düşünceler ortaya koymuşlardır.

Empirist felsefenin önde gelen filozoflarından olan Locke (Clapp, 1967 : 487) da ortaya koyduğu düşünceleriyle sadece epistemoloji ve politika felsefesi alanlarından popüler olmamış, aynı zamanda din, eğitim ve ahlak konularındaki düşünceleri ile de kendisinden söz ettirmiştir. O, bunlardan çalışmamızın da konusu olan ahlak konusundaki görüşlerince sistematik bir form vermemiş olmakla ve bunu sadece epistemoloji, din felsefesi ve pedagoji araştırmalarıyla bağlantı içinde incelemekle birlikte, ahlaklılıkta yaşamın en önemli ödevini görmüş ve bunu temellendirmeyi her felsefenin en büyük amacı kabul etmiştir. (Akarsu, 1982 : 131).

Locke, kendisine kadar gelen felsefe tarihi içinde yüzyıllar boyunca ontolojinin, metafiziğin, teolojinin ve ahlak öğretilerinin uzantısında ele alınan bilgi sorununu bunlardan bağımsız olarak ele alan, **hatta bunların aksine bir yol takip ederek ontolojinin, metafiziğin, teolojinin ve ahlakın ne olduklarına ancak bilginin ne olduğu sorusuna cevap verildikten sonra, geçilebileceğini vurgulayan bir filozoftur** (Özlem, 2002 : 203). Bu nedenle Locke'un ahlaksal olanı temellendirme de ortaya koyduğu düşüncelerini açıklamak için, öncelikle onun bilgi, daha da özel olarak bilginin kaynağı konusundaki düşüncelerinden hareket edeceğiz. Çünkü Locke'un ahlak ile ilgili görüşlerini daha iyi anlayabilmek için, onun epistemolojisini göz önünde bulundurmak gerekir (Lamprecht, 1918 : 49).

Locke, bilginin kaynağı konusunda doğuştan getirilen hiçbir şeyin bulunmadığını, bütün bilgilerin sonradan deney ile elde edildiğini öne sürerek işe başlar. O, deneyci epistemolojisini ortaya koymadan önce doğuştan herhangi bir bilgi yada düşüncenin olamayacağını göstermeye çalışır. Locke'a göre, doğuştan bilgi ve düşüncelerin insan zihninde önceden var olduğunu iddia edenler, bütün insanların evrensel olarak ortak bir şekilde

John LOCKE'un Ahlak Üzerine Düşünceleri

kabul ettiği belli teorik ve pratik ilkelerin bulunduğunu, bu ortak düşüncenin söz konusu ilkelerin doğuştan insanların zihninde var olduğunu kanıtladığını ileri sürmektedirler (Locke, 1992 : 63). Ancak Locke, böyle bir kanıtı itirazda bulunur. Ona göre, böyle bir ortak düşünce olsa bile buradan söz konusu ilkelerin doğuştan insan zihninde var olduğu sonucu zorunlu olarak çıkmaz. Çünkü genel kabul hiçbir şeyin doğuştanlığını kanıtlamaz (Locke, 1992 : 63).

Burada olduğu gibi, doğuştan olduğu kabul edilen teorik ilkelerin var olmadığını kanıtlama noktasında Locke, başka birçok kanıtlar da gösterir. Yine doğuştan ilkelerin bulunmadığını göstermek için kullandığı kanıtlardan birinde, insanların zihinlerinde doğuştan var oldukları iddia edilen, “bir şey ne ise odur” ve “ aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır” şeklindeki mantık ilkelerini ele alır. Ona göre, bu ilkelerin bile herkes tarafından tasdik edildiğinin düşünülmesi yanlıştır. Çünkü Locke açısından, “... bütün çocukların ve budalaların bunlar üzerinde en ufak bir anlayış yada düşüncelerinin olmadığı açıktır. Bu eksiklikte bütün doğuştan idelerle zorunlu olarak birlikte gitmesi gereken genel onamayı yok etmeye yeter” (Locke, 1992 : 64). Böylece Locke, mantığın temel ilkeleri olan özdeşlik ve çelişmezlik ilkelerinden yola çıkarak teorik birtakım ilkelerin doğuştan insan zihninde bulunduğu görüşünü kabul etmemektedir.

Locke, spekülatif yada teorik ilkelerin doğuştan insan zihninde bulunmadığı görüşünü ortaya koyduktan sonra, benzer itirazlarını daha yoğun olarak pratik yada ahlaksal doğruların doğuştan olduklarını söyleyen anlayışa da yöneltir (Cevizci, 2001 : 194). Locke’a göre, pratik yada ahlaksal doğruların “doğuştancılık niteliklerinden daha da uzaklaştıkları açıktır; ve zihindeki doğuştan izlenimler olma durumu bu ahlak ilkelerinde ötekilerinden daha şüphelidir” (Locke, 1992 : 74). Sözgelimi ahlaksal doğruların doğuştan insan zihninde var olduğunu iddia edenler, yine benzer bir şekilde evrensel ittifak kantına göre bu iddialarını kanıtlamak için söz konusu doğrular üzerinde bütün insanlığın evrensel ittifakının bulunduğunu iddia ederler (Çetin, 1998 : 38). Ancak söz konusu ahlaksal doğrular üzerinde

Mustafa CİHAN

insanlığın evrensel ittifakının gerçekleşmesi olasılığı, spekülatif veya teorik ilkelerden daha azdır (Clapp, 1967 : 490).

Bütün insanların üzerinde anlaştıkları bir tek ahlak kuralının gösterilmeyeceğini iddia eden Locke, bu konuda insanlık tarihine atıflarda bulunarak bunu kanıtlamaya çalışır. Ona göre, insanlığın tarihi üzerinde az çok bilgi sahibi olan kişiler, eğer kendi dar dünyalarının dışına çıkabilirlerse bu gerçeği rahat bir şekilde görebilirler (Locke, 1992 : 74). Nitekim Locke açısından, bütün insanların üzerinde anlaştıkları bir takım ahlaksal doğruların var olduğu bir yana, insanların bu ilkeler hakkında tam bir ayrılık içinde olduğu gözlemlenmektedir. Şöyle ki, insanlığın tarihini özenle inceleyen ve ülkesi dışındaki topluluklara bakan ve onların davranışlarını tarafsız olarak gözlemleyen birisi, birbirleriyle karşıt olan pek çok ahlaksal doğrularla karşılaşır. Bu bağlamda farklı farklı kişilerin ve çeşitli toplumların başka başka pratik ilkeleri olduğunu görürler (Locke, 1992 : 76-77).

Locke, ahlaksal doğruların doğuştan olmadıklarını kanıtlanmasında, başka kanıtlar da ileri sürer. Yine bunlardan birinde, Locke'a göre ahlaksal doğrular, "her doğuştan ilkenin olması gerektiği gibi doğruluğunu belirtecek bir kanıt yada kabul edilmek için bir sebep gerektirmeyecek biçimde apaçık olsalardı, böyle bir sebep sorma gülünç ve saçma olurdu." (Locke, 1992 : 75) Yine, insanlar neden ahlaksal doğrulara uymalıdır? şeklindeki bir soruya insanların vermiş oldukları cevaplar da benimsedikleri mutluluk türlerine göre farklılık arz eder. Şayet ahlaksal doğrular doğuştan olsaydı, insanların aynı ahlaksal doğruları kabul etmeleri ve onlara aynı nedenlerle sarılmaları gerekirdi (Locke, 1992 : 75/Çetin, 1998 : 38-39).

Öte yandan, gelenek ve görenekleri açısından değişik milletlerin sahip oldukları farklı farklı ahlaksal doğruların bulunduğunu kabul eden Locke'a göre, bir toplumda geçerli olan ahlaksal bir kural diğer bir toplumda geçerli olmamaktadır. Böylece insanlar arasında ahlaksal konularda evrensel ve ortak bir kabulün bulunduğunu söylemek olanaksız görünmektedir (Locke,

John LOCKE'un Ahlak Üzerine Düşünceleri

1999 : 53-57). Örneğin bazı toplumlarda hırsızlık yapmak ahlaksal açıdan yanlış bir davranış olarak kabul edilirken, eski Mısırlılar arasında hırsızlığın her türlüşünün meşru kabul edildiği bilinmektedir. Yine bazı toplumlarda yaşlı insanlara karşı saygı ve hürmet beslenirken, Sardinya'da bir gelenek olarak çok yaşlanmış insanların hayatta kalmalarının yanlış olacağına inandıklarından, yaşlı insanları öldürdükleri söylenmektedir (Locke, 1999 : 56-58). Böylece Locke, tarihsel ve kültürel konulardaki farklılıklara dikkat çekerek, insanlar arasında ortak bir ahlaksal doğruluğun bulunmadığını göstermeye çalışmaktadır.

Görüldüğü gibi Locke, en yüksek ahlaksal doğruların doğuştan insan zihninde var olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Gerçi bu düşünce yeni değildir, ahlaksal olanın doğuştan insanda bulunmadığını, belli bir gelişme süreci geçtikten sonra kazanıldığını daha önce Hobbes da söylemişti. Ancak Locke'un bu konuyu ele alış biçimi ve özellikle kanıtlama biçimi yenidir (Akarsu, 1982 : 126). Locke'un kanıtlama biçimlerinde de gördüğümüz gibi, doğuştan hiçbir ahlaksal doğrunun bizde daha önce var olduğu kesinlikle kabul edilmemektedir. Gerçi her insan mutlu olmayı arzu eder, acı ve sıkıntılardan kaçınır. Ancak bunlar yalnızca istemelerimize yön verirler. İstemelerimizi harekete geçiren şeyler zihnimizde daha önceden yerleşik olan izlenimler değildirler. Toplumun varlığı ve bütün insanların mutluluğu bakımından belli bir takım ahlak kurallarına uymanın zorunlu olması, insanları belli bir takım ilkeleri kabul etmekte birleştirir (Akarsu, 1982 : 126-127). Ancak bu ilkeler doğuştan değil, uzun tecrübelerin sonucunda kazanılan doğrulardır.

Buraya kadar gelen düşünceleri ile Locke, bütün bilgi sisteminde olduğu gibi ahlak öğretilerinde de ampirizme dayanmaktadır. Fakat onun hem Deneme'nin dördüncü bölümünde hem de diğer çalışmalarında ahlak ile ilgili söyledikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu hükmü vermenin ve bu noktada kalmanın çok kolay olmayacağı görülmektedir. (İspir, 1998:69) Nitekim Locke bu ilk görüşlerinden sonra, onun empirist bilgi anlayışı ile

tutarlı olup olmadığı tartışma götürecektir olan, akla dayalı bir ahlak teorisi ortaya koymaya çalıştığı görülür.

Locke, Deneimelerinin dördüncü bölümünün sonuna doğru, bilimlerin ayrılması konusunu ele alır. Ona göre, bilimler kendilerine özgü konu, yöntem ve amaçları açısından birbirinden ayrılır. Bunlar sırasıyla, fizik yada doğa bilimleri, pratik bilimler ve gösterge bilim yada bunun en önemli bölümü olarak mantık bilimi (Locke, 1992 : 412). Bunlardan pratik bilim, “güçlerimizin ve eylemlerimizin, iyi ve yararlıyı elde etmek için iyi kullanılması sanatıdır. Bu başlık altındaki en önemli bölüm ahlaktır ve bu da mutluluğa götüren insan eylemlerinin kural ve ölçütlerinin ve bunları uygulamanın araçlarının aranmasıdır.” (Locke, 1992 : 412)

Öte yandan Locke, pratik bilimlerin en önemlisi olarak kabul ettiği ahlakı, öncelikle rasyonel bir temele oturtmak istemiştir. Bu bağlamda o, ahlaksal olanı insan doğasına bağlamış ve dolayısıyla ahlaklılığın temel ilkelerinin de kanıtlanabilir olduğu tezini ileri sürmüştür (Cevizci, 2001 : 226-227). Nitekim Locke, bu konuda şunları söyler: “Ahlak tanıtmaya elverişlidir. Bu nedenle ahlakın da matematik gibi tanıtmaya elverişli olduğunu düşünmekten çekimiyorum: çünkü törel sözcüklerin yerini tuttukları şeylerin kesin gerçek özleri tam olarak bilinebilir ve böylece kesin bilgi, yani şeylerin kendilerindeki uyuma ve uyuşmama elde edilebilir.” (Locke, 1992 : 292)

Locke, ahlakın kanıtlanabilir bir bilim olduğunu anlamak için Tanrı ile kendi varlığımız hakkında sahip olduğumuz ideaların göz önünde tutulmasının yeterli olduğu düşüncesindedir (İspir, 1998:70) Nitekim o bu konuda şunları söyler :“Bizi yaratmış olan ve kendisine bağlı olduğumuz gücü bilgeliği ve iyiliği sonsuz olan bir yüce Varlık ideasıyla, anlayan ve ussal yaratıklar olarak kendi idemiz bir kez bizde açıkça oluştuğundan sonra, bunların iyi incelenmesiyle elde edilecek sonuçların, görevlerimiz ve eylem kurallarımızın temellerini, ahlakı tanıtmaya elverişli bilimler arasına sokacak biçimde, bize verebileceğini sanıyorum;o zaman bu konuda da, matematikte gösterdiği yansızlık ve dikkati töre biliminde de gösteren bir

John LOCKE'un Ahlak Üzerine Düşünceleri

kimsenin, matematiktekiler kadar karşı çıkılmaz zorunlu sonuçlarıyla birlikte apaçık önermeler yoluyla doğru ve yanlışın gerçek ölçülerini çıkarabileceğinden kuşku duymuyorum” der (Locke. 1992 : 316).

Ahlaksal olanın matematik bir kanıtlamaya uygun olduğunu gösterme konusunda Locke, başka tespitlerde de bulunur. Sözelimi, ”bir yerde hiçbir şekilde bir mülk yoksa. orada bir adaletsizlikten söz edilemez” ifadesi, Euclides’in herhangi bir önermesi kadar kesindir. Çünkü mülk düşüncesi bir şey üzerindeki haktır ve adaletsizlik ise bu hakka saldırıya yada onun gaspı olduğuna göre böyle saptanmış olan ve kendilerine bu adlar verilmiş olan idelerle, bu önermenin de bir üçgenin iki dik açığı eşit üç açısı olduğu önermesi kadar doğru olduğu kesindir (Locke. 1992 : 316-317).

Locke ahlaksal doğruların kanıtlanması konusundaki inancını şu düşünceleri ile devam ettirir: ”Eğer insanlar törel doğruları ararken de matematiksel doğruları ararken kullandıkları yöntemi kullanır, orada gördükleri yansızlığı burada da gösterirlerse, buradaki doğruların birbirleriyle daha sıkı bağlantılı olduklarını ve bunların bizim açık ve seçik idelerimizden, daha büyük bir zorunlulukla çıktıklarını ve yetkin tanıtlamaya çok daha yatkın olduklarını göreceklerdir.” (Locke. 1992 : 318)

Ancak Locke’un ahlakın kanıtlanabilir bir bilim olduğunu söylemesine rağmen, onun bu bilimi kanıtlamaya yönelik yeterli açıklamalarının olmadığı söylenebilir. Nitekim onun, bu konuları en fazla ele aldığı Deneme’sinde kanıtlamanın içeriği ve biçimi konusunda yeterli açıklamalarda bulunmadığı gözlemlenir. Yine de Locke’un bu noktada rasyonel temeller üzerine dayalı bir ahlak bilimi kurmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Ancak onun bu düşünceleri, bir takım problemleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim Locke’un kendisi de bu problemlerin farkına vararak, ahlak konusundaki düşüncelerinin daha sonraki adımlarında bu problemleri aşmaya çalışır.

Locke, rasyonel bir şekilde ortaya koyduğu ahlak anlayışına ilave olarak, ahlaksal olanı temellendirmede hazcı bir takım tavırlar da sergiler. Onun bu konudaki düşüncelerine ise Hobbes’un önemli bir katkısı olmuştur.

Ancak Locke, bu konuda çok şey borçlu olduğu Hobbes'tan farklı sonuçlara ulaşmıştır (Lamprecht, 1918 : 89-90) .

Bu konuda Locke, öncelikle gerçekten iyi olanın haz olduğu düşüncesinden hareket eder. Çünkü onda haz ve acı ahlaklılığın en büyük ölçütleridir (Thilly, 1995 : 363). Nitekim ona göre, "şeyler ancak haz ve acıya göre iyi yada kötü olur. Bizde haz doğuran yada hazzın artmasına yada acının azalmasına neden olan yada bize başka iyilik getirebilen yada kötülüğün giderilmesini sağlayabilen yada sürdürebilen şeye iyi deriz. Tersine bizde acıyı üreten yada artıran yada hazzı azaltan yada bize kötüyü getiren yada iyiyi elimizden alan şeye de kötü deriz." (Locke, 1992 : 148) Locke bu düşünceleriyle hedonist bir tavır sergilemektedir.

Ancak Locke, ahlaksal iyi ve kötü ile doğal iyi ve kötü arasında bir ayrım yapar(Lamprecht,1918:91) . Nitekim yukarıda geçen tanım doğal iyi ve kötü için yapılmış tanımlardır ve ahlaksal iyi ve kötünün daha iyi anlaşılmasını sağlamaya yöneliktir. Böylece insanların davranışlarının doğal sonucu olan doğal iyi ve kötü kesinlikle ahlaksal davranışın amacı değildir (Çetin, 1998 : 195). Bu nedenle Locke'a göre, "... ahlaksal iyi ve ahlaksal kötü ..., yasa-yapıcının istenç gücüne bağlı olarak bize iyilik yada kötülük getiren yasalarla uyuşup uyuşamamasından başka bir şey değildir." (Locke. 1992 : 206) Böylece ahlaksal davranışın amacı, ahlak kurallarının aşkın kaynağının bu kurallara uyan davranışlar için belirlediği ahlaksal iyiyi elde etmek, aksi davranışlar için belirlediği ahlaksal kötüden korunmaktır (Çetin. 1998 : 195).

Diğer yandan Locke, ahlaksal olanı doğrudan doğruya haz ve acıdan yani eylemlerimizin sonuçlarından çıkarmaktadır. Başka bir deyişle Locke, ahlaksal olarak iyi eylemler sınıfı içinde kendilerinde değil de sonuçları bakımından haz veren eylemlere de bir yer bulmaktadır. Yine gerek eylemin gerçekleştiği zamanda olsun gerekse mevcut eylemin sonrasında olsun bir haz alınıyorsa o eylem iyi eylem olarak değerlendirilir (Akarsu, 1982 : 131/Cevizci, 2001 : 222).

Locke'a göre, "haz ve acının ister zihnimizin düşüncelerinden, isterse bedenimizi etkileyen her hangi bir şeyden doğmuş olsun, hoşumuza

John LOCKE'un Ahlak Üzerine Düşünceleri

giden yada bizi rahatsız eden herhangi bir şeyi imlediği kabul edilmelidir. Çünkü bunlara bir yandan mutluluk, öte yandan mutsuzluk demiş olsak da, bunlar yine de aynı şeyin değişik dereceleri olarak, iki türden ideler olan haz acı idelerine ilişkin durumlardır.” (Locke, 1992 : 102).

Ancak Locke'un bu düşüncelerinde bir takım güçlükler söz konusudur. Özellikle hazzın ölçütünün kim olacağı sorunu, bireysel planda düşünüldüğü zaman tam bir görecelik ortaya çıkacaktır. Nitekim bireyler farklı haz alma özelliklerine sahip oldukları için ve çeşitli şeylerle memnun edildikleri için her bireye göre iyi olan şey, kendileri tarafından yerleştirilen bireysel konular olacaktır. İşte Locke, bu konudaki güçlükleri aşmak için daha önce de değindiğimiz aşkın kaynak düşüncesine başvurur. Çünkü ona göre, her haz doğal olarak iyidir, ancak Tanrısal yasaya bağlılık ile kazanılan bütün hazlar ahlaksal iyi olarak tanımlanabilir (Lamprecht, 1918 : 97-101). Böylece Locke, bu düşünceleri ile katı hazzı tavrından da uzaklaşmaktadır.

Hazzı ahlak yaklaşımında da tam bir yetkinlik ve bağımsızlık ortaya koyamayan Locke, (Lamprecht, 1918 : 101) gerek akla dayalı ahlak konusundaki görüşlerinde gerekse hazzı tavrında karşılaştığı güçlükleri gidermek için sağlam bir dayanak aramıştır. O, bu arayışında insanların uymaları gereken ahlaksal doğruların gerçek kaynağını ortaya koyarak, bütün daha önce karşılaştığı güçlükleri de kendince giderme fırsatını yakalar.

Şöyle ki, daha önce akla dayalı ve matematik ile aynı oranda kanıtlanabilir bir ahlak anlayışının olabilirliğini ileri süren Locke, daha sonraki düşüncelerinde özellikle aklın tek başına böyle bir işi başaramayacağını düşünür. O, aklın ahlaksal doğruları yada kuralları oluşturmada yeterli bir yeti olamayacağını söyler. Yine aklın insanların bir takım ahlaksal doğrulara uymaları konusunda da yeterli bir kaynak olamayacağını düşünür (Locke, 1963a : 142-144). Locke, aklın bu gibi yetersizlikleri karşısında daha önce ortaya koymuş olduğu akla dayalı ahlak öğretisinden uzaklaşır ve teolojik bir ahlak anlayışının savunuculuğuna yönelir. Onun buradaki amacına gelince, ahlak kurallarının ve insanların bu

Mustafa CİHAN

Gerek Yurttaşlık gerekse Saygınlık yasası, çoğu zaman toplumdan topluma değişiklik gösterir. Bu yüzden aklın ürünleri olan bu yasaların ortaya koyduğu kurallar, çoğu zaman birbirleriyle çelişen bir yapı içinde olabilirler. Böylece insan davranışlarına gerçek anlamda yön verecek ahlak kuralları aklın ürünleri değil, Tanrısal yasadaki kaynaklanan kurallar olmalıdır (Locke, 1992 : 208).

Locke 'a göre elbette Tanrısal yasanın dışındaki yasaların içerdikleri ahlak kuralları açısından insan davranışları üzerinde bir etkisi vardır. Ancak Locke bu yasalardan Tanrısal yasaya daha fazla önem vermektedir. Çünkü ona göre, "Tanrının dışındaki kanun yapıcılar, diğer insanlar üzerinde sahip oldukları hakimiyeti, kanun yapma ve uyulması gereken yükümlülükleri belirleme haklarını yalnızca Tanrıya borçludurlar." (Locke, 1999 : 69)

Locke'a göre, ahlaksal doğruluğun tek gerçek temeli olan Tanrı, bir yandan ahlak kurallarını tamamıyla kendi özgür iradesiyle buyurmuş, diğer yandan da bu kuralları belli bir ölçüye göre seçmiştir. Bu ölçü, Tanrının, tabiat kanunu ile insanın rasyonel tabiatı arasında kurmuş olduğu ahenktir (Çetin, 1998 : 190). Çünkü insanın rasyonel yapısı ile tabiat kanunu arasında bir uygunluk vardır. Bu uygunluk, Tanrı tarafından bilinebilir olduğuna göre, rasyonel bir yapı ile donatılmış olan bütün insanların ahlaksal açıdan tabiat kanununun bağlayıcılığı altında buldukları gerçeği tereddütsüz olarak kabul edilmelidir (Locke, 1999 : 78-79).

Görüldüğü gibi Locke, insanın ahlaksal hayatının temellendirilmesinde en fazla Tanrının varlığı düşüncesine başvurmuştur. Çünkü ona göre, Tanrıyı dikkate almayan bir ahlak öğretisi asla düşünülemez. Tanrıyı dikkate almanın ise Locke açısından bir takım gerekçeleri vardır. Bu gerekçelerden ilki, bir yasa koyucu varlık olmadan yasanın ortaya konmasının olanaksız olduğu düşüncesidir. Bu yasa koyucu, insan olamaz. Çünkü insanların doğru ve yanlış hakkındaki görüşleri, bireyden bireye hatta toplumdan topluma değişmektedir. Oysa ahlak kuralları bütün insanlar için aynı oranda geçerli olan kurallar olmalıdır. Bu

John LOCKE'un Ahlak Üzerine Düşünceleri

nedenle doğru ve yanlışın ölçütü, yani ahlak kurallarının gerçek kaynağı ancak Tanrıdır. Diğer gerekçeye gelince, insanların ahlak kurallarına uymalarını zorlayacak bir yaptırım gücünün olması gerçektir. Burada da Locke 'a göre, ahlaksal doğruluğun tek ve gerçek kaynağı Tanrı olduğu için, bu yaptırım gücü de Tanrıdan başkası olamaz (Locke, 1992 : 207/Locke, 1999 : 53-57).

Öte yandan Locke'a göre, gerçek yasa koyucu ve ahlak kurallarının belirleyicisi olarak Tanrının, ahlak kurallarına uyan yada uymayan davranışlar için belirlediği ödül ve cezaları da vardır. İnsan, Tanrının koyduğu ahlak kurallarına uygun davranışları için ödül, uymayan davranışları için de ceza ile karşılaşacaktır. Bütün insan davranışlarının en son amacı da mutluluk olduğuna göre, insanın bunu yakalaması ancak Tanrının koyduğu söz konusu ahlak kurallarına uygun bir yaşam sürdürmesiyle mümkün olacaktır.(Locke. 1992 : 206).

Ancak Locke, arzulanan bu mutluluğun bu dünyada gerçekleşmeyeceğine inanır. Çünkü ona göre , yaşadığımız dünya, bireysel arzu ve isteklerin yoğun olduğu bir dünyadır. Dolayısıyla her biriyi bu dünyada mutluluğu farklı farklı şeylerde aramakta ve sonuçta benimsediği mutluluk anlayışına göre farklı davranışlarda bulunmaktadır. Oysa insanların ortak bir mutluluk anlayışında birleşmeleri gerekmektedir. Böylece insanların devamlı aynı davranışları ahlaksal kabul edip, bu davranışları gerçekleştirmek için, aynı mutluluğu hedeflemiş olmaları gerekmektedir. İşte bu mutluluk ancak Tanrısal yasaya uygun bir yaşam sürdürmekle elde edilebilir (Locke, 1992 : 207/Locke, 1963a : 122)

Bu bağlamda Locke, bütün insanların sonsuz bir şekilde mutluluğu ve mutsuzluğu elde edebilecekleri ölümsüz bir ruhu olduğunu kabul eder. İnsanlar, söz konusu ruh mutluluğuna ancak bu dünyada, Tanrının koyduğu ahlak kurallarına inanmakla ve onları yaşamlarında gerçekleştirmekle ulaşabilir (Locke, 1998 : 50-51). Ancak insanların bu yasaya uygun yada aykırı davranışlarda bulunmasının karşılığını bu dünyada alamayacaktır. (Çetin. 1998 : 197). Çünkü bu dünyada hep geçici ve bireysel

mutluluklar vardır. Oysa Locke, bütün insanların ortak ve kalıcı bir mutluluk anlayışında birleşmelerini istemektedir.

Bu arada Tanrının koymuş olduğu ahlak yasasına uygun bir yaşam sürdüren insan ne derecede bir özgürlüğe sahiptir. Locke'a göre özgürlük, insanın bir şeyi gerçekleştirme yada gerçekleştirme konusundaki kararı ile ilgili bir durumdur. Nitekim eğer bir insan, bir şeyi gerçekleştirme yada önlemenin aynı derecede gücüne sahipse o insanın özgürlüğünden bahsedilir (Locke, 1992 : 69). Bu nedenle insan davranışlarını seçme ve gerçekleştirmede bir özgürlüğe sahiptir. Ancak insana bu gücü veren ve onu sorumluluk sahibi bir varlık olarak yaratan Tanrıdır. Böyle bir özgürlüğe sahip olan insanın ise, Tanrının koymuş olduğu ahlak kurallarına uygun davranışlarda bulunma, aksi davranışlardan da sakınma şeklinde bir sorumluluğu vardır (Çetin, 1998 : 205).

Sonuç olarak Locke, başlangıçta epistemolojik bağlamda ele aldığı ahlak problemini, genel empirist öğretisine de uygun bir şekilde temellendirerek pratik yada ahlaksal doğruların doğuştan insan zihninde bulunmadığını ileri sürmüştür. Çünkü o, bütün insanların üzerinde anlaştıkları evrensel anlamda ahlaksal doğruların olmadığını, ancak toplumdaki topluma hatta bireyden bireye değişen ahlaksal doğruların var olduğunu kabul eder. Öte yandan Locke, ahlaksal doğruların belli bir gelişme süreci ve tecrübelerin sonucunda kazanılan doğrular olduğunu ileri sürer.

Daha sonraki düşüncelerinde Locke, genel empirist anlayışının da biraz dışına çıkarak, insanın akıl gibi doğal yetileri ile ahlak kuralları arasında bir bağlantı kurar. Hatta o, ahlaksal olanın, içerdiği ilkeler ile tartışılmaz bir kesinlik taşıyan matematik gibi kanıtlanabilir bir bilim olduğunu bile iddia eder. Bu düşünceleri ile Locke, akla dayalı bir ahlak öğretisinin de savunucusu olmuştur.

Locke rasyonel ahlak anlayışına ilave olarak, ahlak problemine hazcı bir tavır ile de yaklaşır. Burada da o, ahlaksal olanı doğrudan doğruya haz ve acıdan yani, eylemlerimizin sonuçlarından çıkarmıştır.

John LOCKE'un Ahlak Üzerine Düşünceleri

Öte yandan Locke, gerek rasyonel gerekse hazcı ahlak anlayışında karşılaştığı güçlükleri aşmak için, insanların uymaları gereken ahlak kurallarının gerçek kaynağı olarak Tanrının varlığı düşüncesine başvurmuştur. Çünkü ona göre, Tanrıyı dikkate almayan bir ahlak öğretisi asla düşünülemez. Nitekim insanların gerçekleştirmiş oldukları eylemlerini düzenlemede başvurdukları yasalardan olan Tanrısal yasa, diğer yasalara göre ahlaksal doğruluğun gerçek kaynağı olarak kabul edilmiştir. Sonuçta o, düşüncelerinin bu geliş çizgisinde teolojik bir ahlak anlayışına yönelmiştir.

Böylece Locke, ahlaksal olanı temellendirme konusunda bir yandan akla dayalı bir ahlakı, diğer yandan hazcı bir ahlakı en son olarak da teolojik bir ahlakı kabul eder bir tavır sergilemiştir. Genelde insan bu ahlak kurallarına bağlı bir yaşam sürdürmektedir. Ancak Locke açısından akıl tek başına ahlak kurallarının kaynağı olmada yetersiz kaldığı gibi, hazcı bir ahlak anlayışında da ısrarcı olmak yersizdir. Bu yüzden insanların ahlak kurallarına uymalarını sağlayacak gerçek yaptırım gücü Tanrıdan başkası olamaz.

Ahlakı mutluluğa götüren insan eylemlerinin kural ve ölçütlerinin aranması olarak tanımlayan Locke, mutlulukçu (cudaimonist) bir ahlak öğretisi ortaya koymuştur. Onun bu mutluluk ahlakı ise, Yeniçağda geçerli olan mutluluk ahlakı ile örtüşür. Çünkü Locke tek bir kişinin değil, herkesin mutluluğunu göz önünde bulunduran bir ahlak anlayışını savunmuştur. Ayrıca Locke, insanın eylemlerindeki gerçek amacın mutluluğu aramak olduğunu ve bunun da ahlaksal bir yaşam sürdürmekle gerçekleştirileceğini belirtmiştir.

KAYNAKÇA

AKARSU, Bedia; (1982), **Ahlak Öğretileri**, Remzi Kitabevi, İstanbul
CEVİZCİ, Ahmet; (2001), **Onyedinci Yüzyıl Felsefe Tarihi**, Asa Kitabevi, Bursa

- CLAPP, J.Gordon; (1967), "John Locke", **The Encyclopedia of Philopophy**, Ed.by Edwards, Vol.IV, New York
- ÇETİN, İsmail; (1998), **John Locke'da Tanrı Anlayışı**, E. F. Kitapevi, Bursa
- İSPİR, Naci; (1998), **İngiliz Ampiristlerinde Tanrı-Ahlak-Özgürlük İlişkisi** (Hobbes, Locke, Berkeley ve Hume ile Sınırlandırılmış Olarak), Ata. Üniv. Sos.Bil.Ens., (Basılmamış Doktora) Tezi. Erzurum
- LOCKE, John; (1999), **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, çev. İsmail Çetin, Paradigma, İstanbul
- LOCKE, John; (1992), **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, çev. V. Hacıkadiroğlu, Kabalıcı Yay., İstanbul
- LOCKE, John; (1963a), **The Reasonableness of Christianity**, The Works of John Locke, Vol. VII, London
- LOCKE, John; (1963b) **Two Treatises of Civil Government**, TheWork of John Locke, Vol. V, London
- LOCKE, John; (1998), **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup**. çev. Melih Yürüşen, Liberti Yay., Ankara
- LAMPRECHT, P. Sterling; (1918), **The Moral And Political Philosophy of John Locke**, Columbia University Pres, New York
- ÖZLEM, Doğan; (2002), "Bilgi-Siyaset İlişkisinde Bir Usta:John Locke", **Felsefe Yazıları**, İnkılap Yayınları, İstanbul
- TEPE, Harun; (1998), "Bir Felsefe Dalı Olarak Etik", **Doğu Batı**, Sayı: 4,ss. 9-24
- THİLLY, Frank; (1995), **Felsefe Tarihi**, çev. İbrahim Şener, Kitap Bir, Sistem Yayıncılık, İstanbul